

De la crònica dinàstica a la intervenció aristocràtica

Fonts orals i escrites de les *Històries e conquestes* de Pere Tomic

per Joan Iborra

RESUM:

L'autor identifica les fonts orals i escrites en què es basà Pere Tomic per a escriure les *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, crònica acabada de redactar l'any 1438. Per a la primera part, des de la Creació fins al començament de l'època carolíngia, el cronista va usar les versions en vulgar del Gènesi, el *De rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada i les cròniques apòcrifes del pseudo Turpí i pseudo Filomena per al cicle carolíngi. Per a la segona part, que tracta dels comtes de Barcelona i els reis d'Aragó, es va inspirar en les cròniques catalanes medievals: el *Libre dels feyts* de Jaume I, els *Gesta Comitum*, la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, i les de Desclot, Pere el Cerimoniós, i Muntaner.

PARAULES CLAU:

Edat mitjana; historiografia; cròniques; fonts; Tomic.

ABSTRACT:

The author identifies the oral and written sources of Pere Tomic's *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, a Catalan medieval chronicle completed in 1438. For the first part, from the Creation to the beginnings of the Carolingian era, he used vernacular versions of Genesis, Jiménez de Rada's *De rebus Hispaniae*, and the apocryphal chronicles of the Pseudo-Turpin and Pseudo-Philomena. The second part, which deals with the Counts of Barcelona and the Kings of Aragon, is based on the medieval Catalanian chronicles: James I's *Libre dels feyts*, the *Gesta Comitum Barcinonensium*, the *Crònica de Sant Joan de la Penya*, and the chronicles of Desclot, Peter III (IV of Aragon), and Ramon Muntaner.

KEY WORDS:

Catalan medieval historiography; chronicles; sources; Tomic.

Les *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya* és el títol de la crònica històrica que Pere Tomic acabà de redactar «en la vila de Bagà, a deu dies del mes de noembre de l'any mil quatre-cents trenta-buyt», segons manifesta el cronista en la lletra adreçada a Dalmau de Mur, llavors arquebisbe de Saragossa, que serveix d'introducció a l'obra.¹ Pensada com «*hun petit memorial de algunes istòries e fets antichs, los quals, en moltes parts, he boits e legits*», aviat

1. L'edició crítica d'aquesta crònica ha estat el tema de la tesi doctoral que vaig llegir a la Universitat de València l'any 1998. Les referències a la crònica de Tomic les citaré d'ara endavant com *Històries e conquestes*.

va gaudir d'una enorme difusió fins al punt que només en el decurs de quaranta anys, després de ser impresa, va conèixer tres edicions, així com nombroses còpies manuscrites.² Aquesta circumstància la convertí en una de les obres de la historiografia catalana medieval amb major projecció, almenys durant la centúria —1438-1534— que comprèn des de la data final de redacció fins a l'última edició del segle XVI.

L'autor

L'autor de les *Històries e conquestes* fou el cavaller Pere Tomic, nascut a primeries del segle XV al si d'una família originària de Vic que pertanyia a la petita noblesa catalana, la qual s'establí a principi del segle XV a la vila de Bagà, aleshores capital de la baronia de Pinós, probablement per un privilegi concedit pel baró de Pinós al primer Tomic documentat a la vila.³ Els Tomic eren al servei dels barons de Pinós, com manifesta el seu autor en la lletra inicial «*com yo sia hun petit servidor del noble e magnífich baró, mon senyor mossèn Galceran de Pinós, vezcomte d'Illa e de Canet*» i gaudien per tant del seu favor i protecció.⁴

La producció historiogràfica coneguda de Pere Tomic es limita únicament a les *Històries e conquestes*. Al marge d'aquesta obra només se li coneix la llegenda de *Galceran de Pinós i el rescat de les cent donzelles* que el propi autor va narrar detingudament davant d'un notari. La reconstrucció de la llegenda i el procés que es va seguir a instàncies del gremi de freners de Barcelona, que tenia per patró sant Esteve, ha generat molta bibliografia tant pel seu interès implícit com per la pervivència de la contalla.⁵

La crònica de Pere Tomic no és només un memorial històric sinó que compila un gran aplec de llegendes historiogràfiques que influïren en la redacció de moltes de les cròniques medievals.⁶ La inclusió d'aquestes llegendes en la crònica tomicana

2. Vegeu Eulàlia DURAN, «La difusió de l'obra de Pere Tomic, edicions i manuscrits», *L'Avenç* 165, 1992, 32-53; Jaume MASSÓ i TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», *Revue Hispanique* 15, 1906, 115-122; Jaume MASSÓ i TORRENTS, *Exposició d'un pla de publicació de les Cròniques catalanes*, Barcelona, 1914, 114-122 i Benito SÁNCHEZ ALONSO, *Fuentes de la historia española*, I, 1724, Madrid, 1927.

3. Per a l'estudi de la nissaga familiar dels Tomic, anomenats inicialment Alboquers, vegeu Xavier PEDRALS, *Vida i obra de Pere Tomic, historiador baganès del s. XV*, Bagà, 1991; Xavier PEDRALS, *Pere Tomic, històries i llegendes —el passat segons la noblesa—*, Bagà, 1998 i Joan SERRA i VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana, investigació als seus arxius*, Barcelona, 1930.

4. Vegeu Xavier PEDRALS, *Pere Tomic...*, 19-23.

5. Només citarem algunes obres on puga consultar-se la versió de la llegenda narrada per Pere Tomic o que aporten informació històrica sobre la creació del mite. Vegeu Andrés ROVIRA, *Monografia (notes històriques i tradicionals) del miracle obrar per intercessió de Sant Esteve protomàrtir, en el rescat de D. Galceran de Pinós, senyor de Bagà (1147-1152)*, Manresa, 1914; Martí de RIQUER, *La leyenda de Galcerán de Pinós y el rescate de las cien donzellas*, Barcelona, 1944; Eufemià FORT i COGUL, *La leyenda del rescat de sant Esteve*, Vila-seca/Salou, 1973 i Xavier PEDRALS i COSTA, *El rescat de les cent donzelles*, Bagà, 1990.

6. Anna CORTADELLA, «Llegendes historiogràfiques a la Corona d'Aragó», tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1997, 108-111.

no es pot atribuir a la confecció d'un mer recull de llegendes historiogràfiques sinó que foren usades per cimentar les *Històries e conquestes* amb els trets mítics i ideològics en què basar la personalitat nacional de Catalunya,⁷ sobre la qual Tomic mantenia una postura ferma, explicitada en el significatiu plany a la mort de Martí el Jove o en el retret polític formulat al pare, Martí l'Humà.⁸

La intencionalitat

De les *Històries e conquestes* es desprèn una intencionalitat que es fa ben palesa des de la primera línia. Allò que pretén el seu autor és reunir tots els coneixements històrics medievals a partir de la consulta de les cròniques, que utilitza com a fonts per a la seua redacció, generalment per un procés d'acumulació, des de la creació del món fins al darrer rei que va conèixer, Alfons el Magnànim, a fi de posar-los a l'abast d'una classe social concreta: l'aristocràcia catalana. En aquest sentit es constitueix en el primer *corpustextual* d'història nobiliària catalana, és a dir, la crònica esdevé una narració històrica on els actors de la seua narració no són únicament els reis i les seues gestes, tal com s'havia esdevingut fins aquell moment, sinó que l'estament nobiliari català exerceix un protagonisme considerable en aquells afers en què la Corona havia de prendre decisions que afectaven, o podien afectar, els destins de Catalunya, tractada ací amb una posició destacada per sobre dels altres dos regnes, Aragó i València.

Quan descriu els esdeveniments històrics dels diferents regnats de la Corona d'Aragó, Pere Tomic utilitza un fil conductor que ens porta de la mà d'una tècnica narrativa adaptada d'altres cròniques anteriors, amb les correccions d'estil i intenció lògicament introduïdes per l'autor.⁹ Aquesta característica funció informativa històrica de les cròniques catalanes la veiem modificada en alguns textos historiogràfics que canvien el seu destinatari alhora que mistifiquen els actors o protagonistes de les gestes i fets importants per al comtat de Barcelona o la Corona d'Aragó. Així, tant l'andònim autor de *La fi del comte d'Urgell* com Pere Tomic a les seues *Històries e conquestes*, a més del seu epígon, *Recort* de Gabriel Turell, plantegen «un canvi d'intencionalitat, possible indicatiu d'un canvi de mentalitat i d'estructures».¹⁰ Aquest «canvi» d'intenció, observat en la crònica tomicana, fóra bo valorar-lo com un vestigi d'aquesta modificació ideològica,

7. Una anàlisi força paradigmàtica sobre la construcció de la personalitat de Catalunya a Eulàlia DURAN, *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*, Barcelona, 1991, 7.

8. Vegeu Joan IBORRA, «*Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya compilades per lo honorable mossèn Pere Tomich, cavaller, les quals tramés al molt reverent arquebisbe de Çaragoça*». Edició crítica i estudi lingüístic, tesi doctoral inèdita, Universitat de València, València, 1998, 320-323.

9. Segons aquest Albert Hauf, la tradició historiogràfica catalana és «hereva de la funció informativa, eminentment pragmàtica dels cronicons, genealogies i obituaris», característica que apliquen les *Històries e conquestes* de Tomic. Vegeu Albert HAUF, «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals», *Medieval and Renaissance Studies in honour of Robert Brian Tate*, Oxford, 1986, 46.

10. *Ibidem*, 61.

basament necessari per a l'adveniment del corrent humanista, si és que determinem llur existència.¹¹ Tanmateix, alguns autors han preferit veure en les *Històries e conquestes* la continuïtat d'una tradició historiogràfica que naixia al caliu dels grans centres de producció cultural i historiogràfica com Ripoll o Alaó-Roda i esperar l'arribada de l'humanisme per projectar una línia de trencament amb la línia cronística anterior, tot i establir-hi llaços de continuïtat.¹²

Agustí Alcoberro incardina la crònica de Tomic amb la «tradició històrica medieval» de les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell a la vista dels retrets formulats per l'eminent notari.¹³ La comparació entre totes dues cròniques evidencia, en aquest darrer text, un canvi de mentalitat, altament crítica amb aquella tradició acumulativa, afavorida per l'ús de noves tècniques auxiliars d'anàlisi històrica com la filologia i l'arqueologia que proporcionaven a Carbonell un mètode més rigorós. Tanmateix, l'existència d'aquest «gir» metodològic introduït per Carbonell i el blasme de l'obra de Tomic, contrasta amb l'ús que fa el mateix autor «humanista» —de les *Històries e conquestes*— per confegir alguns capítols de la seua crònica.¹⁴

Entenem que les *Històries e conquestes* de Tomic s'inscriuen en part dins aquella tradició medieval informativa heretada dels crònicons vinculats als centres de producció historiogràfica com Ripoll i Poblet, l'aprofitament de la qual esdevindria per a Tomic un recordatori oportú per historiar la influència de la noblesa i més concretament dels senyors de Pinós en les accions de la Corona. Podem indicar, doncs, que la intencionalitat d'aquesta crònica deriva envers l'exaltació d'un sector social concret i per primera vegada no es troba subordinada als interessos de la dinastia regnant sinó que «esdevé instrument de propaganda d'uns ideals i d'un estament ja bastant amenaçats».¹⁵ Tanmateix observem la influència ideològica d'una nova cultura que porta el segle xv on els ciutadans prenen iniciatives i plantegen una visió distinta a la medieval al bell mig d'una pugna entre els diversos estaments socials dedicats a la consecució dels seus privilegis.¹⁶ Aquesta visió, diguem-ne més «moderna», Tomic no oblida ressenyar-la i a les *Històries e conquestes* presenta els ciutadans de Barcelona com actors que participen fins

11. Segons Lola Badia «l'Humanisme català és una maniobra noucentista, un típic producte de la necessitat de retrobar una història nacional de Catalunya que estigui d'acord amb un determinat ideal i, sobretot, amb un determinat programa polític i cívic». Vegeu Lola BADIA, «Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques», *Revista de Catalunya* 8, 1987, 148-151.

12. Pere Miquel CARBONELL (edició crítica d'Agustí Alcoberro), *Cròniques d'Espanya*, Barcelona, 1997, 147-151.

13. *Ibidem*.

14. Resulta curiosa aquesta influència quan Carbonell exercia d'arxiver a l'Arxiu Reial i per tant, disposava de la informació adient per documentar la seua crònica. Vegeu Agustí ALCOBERRO, «Medievals i moderns. El debat historiogràfic en la Catalunya del segle xv», *Afers. Fulls de recerca i pensament* 19, 1994, 537-554. Vegeu també Agustí ALCOBERRO, «Les *Històries e conquestes*... entre la tradició i la modernitat», conferència inèdita pronunciada a Bagà el 20 de desembre 1992.

15. Julio HAUF, «Més sobre la intencionalitat...», 56-57.

16. Julio RODRÍGUEZ PUÉRTOLAS, «Jorge Manrique y la manipulación de la historia», *Medieval and Renaissance studies in honour of Robert Brian Tate*, Oxford, 1986, 123-133.

i tot en actes militars destacats i els governants han de reconèixer-los el dret que tenen de mantenir un plànol d'igualtat amb la resta d'estaments.¹⁷

Fonts orals i escrites

Examinar les fonts que foren l'origen de la redacció de les *Històries* exigeix una recerca sobre la historiografia anterior, contrastar la redacció de les diverses obres amb la crònica tomicana i establir les influències, tant historiogràfiques com llegendàries, que Pere Tomic hagué de consultar o valorar per confegir el seu «memorial».¹⁸ Per analitzar l'obra, hem dividit la crònica en dues parts ben diferenciades. La primera comprèn els capítols dedicats a l'origen del món, d'acord amb la tradició historiogràfica medieval, les batalles hispàniques d'Hèrcules, l'aparició del mite d'Otger Cataló i els nous barons de la fama com els primers fundadors de Catalunya, la conquesta del Principat per Carlemany i el seu fill Lluís el Piadós i els primers reis de Castella, Navarra i Aragó.¹⁹ La segona, que atorga el ver sentit i relleu a la crònica, historia des dels orígens del comtat de Barcelona fins al rei Alfons el Magnànim.²⁰ Hem bandejat voluntàriament els dos capítols finals corresponents als regnats de Joan II i Ferran el Catòlic per haver estat afegits en l'estampa de 1495 i 1534 respectivament, escrits, com resulta obvi, per un autor diferent. També hem renunciat de bell antuvi a la determinació de les fonts d'una de les facetes més característiques de la crònica de Tomic: els llargs allistaments genealògics que acompanyen la narració des del capítol dedicat al rei Pere el Catòlic ja que, atesa la seua prolixitat, ultrapassa l'abast d'aquest article i demana un estudi aprofundit de les genealogies de nissaga catalana, tal i com exigia poc ha l'historiador Santiago Sobrequés.²¹

Per facilitar la nostra anàlisi, mantindrem la divisió de la primera part d'acord amb la distribució de continguts d'aquesta crònica.

17. «En Ramon Berenguer (...) féu gràcies als ciutadans de Barcelona que per totstemp poguessen portar daurat; e d'altra part que tothom que-ls volgués damnificar se hagués primerament a desexir d'ells, axí com dels cavallers, e que's poguessen combatre axí com a hòmens de paratge si de res erèn reptats, car fins ací se n'havien a combatre per hòmens de peu». Atès que l'edició crítica de les *Històries e conquestes* de Pere Tomic no ha vist la llum encara, les citacions textuales les farem a través del facsímil de l'edició de 1534. Vegeu Pere Tomic (índex de Juan Sáez Rico): *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya*, edició facsímil de la de 1534, València, 1970, 70-71.

18. Altres autors s'han preocupat anteriorment d'establir les fonts de les *Històries e conquestes*, sobretot Manuel Riu. Vegeu Manuel Riu Riu, «Les fonts de les «Històries» de Pere Tomic», *L'Avenç* 165, 1992, 28-31 i Juan Sáez Rico, «València en las Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya, de Pere Tomic», *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, II, València, 1980, 719-725.

19. Temes inclosos als primers 23 capítols.

20. Aquesta part ocupa des del capítol 24 fins al 47, últim de la crònica.

21. Aquest historiador expressa el seu disgust perquè les genealogies a l'abast provenen dels segles XVII i XVIII i van ser elaborades per genealogistes «més o menys a sou de les cases nobiliàries». Vegeu Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, *El compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, 1973, 41.

L'edat primitiva

El primer tema comprèn els cinc primers capítols des del *Gènesi* fins als descendents de Jàfet que poblaren «Spanya» estructurats cronològicament d'acord amb la tipologia cronística medieval. La narració bíblica del *Gènesi* tingué durant l'edat mitjana una àmplia difusió en llengua vulgar en forma de compendis historials, a l'estil de les cròniques universals, les quals, a partir de la Bíblia, «recontaven» la història del món des del moment de la seua creació. La seua redacció venia determinada pel públic a qui anava adreçat: les «gents poc lletrades». ²² Això explica que es tracte moltes vegades de textos amb una certa banalització dels continguts de la Bíblia, a fi de fer assequible la seua comprensió. ²³ Algun exemplar d'aquest *Gènesi* o un de similar podia haver servit de model al cronista per redactar aquests primers capítols. Aquesta afirmació l'hem de valorar a la llum de l'existència d'aquests compendis que recollien les històries bíbliques. Malgrat aquesta influència manifesta, hem detectat la introducció d'algun fragment del text extret d'altres fonts. Per exemple, cap al final del capítol tres s'inclou la primera llegenda de les moltes que ens reportarà el text tomicà on s'explica l'origen del costum de cavalcar cavall, caçar amb ocell i tenir servents. ²⁴ En aquest cas, tot i que no coincideixen tots els mots amb la narració manuscrita del *Gènesi*, extreta d'un còdex datat l'any 1451, podem establir un *continuum* entre ambdues redaccions. ²⁵ Aquesta classe de narracions, tan conegudes i difoses, degueren servir de font al cronista. ²⁶

Els capítols següents, fins al cinquè, són del mateix tenor ja que segueixen en major o menor mesura aquest procediment reductor. Una addició caldrà, però, que diferenciarà la redacció de les *Històries* atès que afegeix una variant quan escriu sobre el tercer fill de Noè, de qui fa descendir tots els grans senyors del món «*e tota la gentilesa e totes les altres gents, fins als artistes són descendents de Jàffet*». ²⁷ Aquesta inclusió pertany a Tomic ja que abans d'ell no ha sigut localitzada en cap historiografia manuscrita, ni tan sols a *De rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada, coneguda com el Toledà. ²⁸ Els capítols quart i cinquè tracten sobre els descendents de Noè i de Jàfet que poblaren «Spanya». Ací

22. Expressió formulada per J. Izquierdo. Vegeu Josep IZQUIERDO, *La Bíblia en valencià, De la lecció de la sagrada escriptura en llengua vulgar*, València, 1997, 74.

23. Fins i tot els clergues llegien la *Bíblia* en la síntesi del mestre de les *Històries Escolàstiques* de Pere Comestor i no directament del llibre sagrat.

24. Aquesta llegenda la trobem a la crònica universal coneguda com *Flos Mundi*, ms. esp. 11 de la Biblioteca Nacional de París o a la traducció catalana de la *Historia Gbottica* de l'arquebisbe toledà Rodrigo Jiménez de Rada, ms. 6 de la Biblioteca de Catalunya.

25. Biblioteca Nacional de París ms. esp. 542. Vegeu Pere BOHIGAS, *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985, 139-140.

26. Agraesc a Josep Izquierdo la gentilesa tinguda en facilitar-me una còpia de l'estampa d'aquest text. Vegeu Miquel Victorià AMER, (ed.), *Compendi historial de la Bíblia que ab lo títol de Genesi de Scriptura trelladà del provençal a la llengua catalana mossen Guillem Serra en l'any MCCCLLI*, Barcelona, 1873, 15-16.

27. Vegeu Pere TOMIC, *Històries e conquestes...*, 18.

28. Vegeu Anna CORTADELLAS, «Llegendes historiogràfiques...», 27-30.

descobrim les diferents influències que apareixen explícites al text. Al capítol quart trobem per primera vegada citat el Toledà com autor del text sobre el qual s'inspira per a la redacció.²⁹

Resulta patent que Tomic no ens enganya quan cita la seua font de treball. Entenem que la redacció de Tomic adapta fidelment l'original si considerem que es tracta únicament d'un breu resum, tal com l'hem vist operar anteriorment.

Les fonts per a la Història Antiga

Els capítols que segueixen abracen tota la Història Antiga, la vinguda d'Hèrcules a terres hispanes, l'arribada dels romans i la invasió gòtica. La tècnica de refosa dels textos usats de fonts que observem en aquest apartat, la veurem reflectida més tard en altres capítols. S'inicia el capítol sisè amb una breu referència a la població anterior per relatar ràpidament les gestes d'Hèrcules a qui, tot seguint la fantasia fabuladora del Toledà, fa fundador de les ciutats de Vic, Urgell i Barcelona.³⁰

Segueix el desenvolupament de la faula sobre la fundació de Barcelona per les gents de la novena barca i la interpretació de l'origen etimològic del topònim Espanya que Tomic, d'acord amb el text del Toledà, fa derivar del nom d'un rei grec, successor d'Hèrcules, anomenat Span, o del d'una «*stella qui s pon aprés lo sol, qui ha nom Spints*».³¹ Continua el cronista amb una semblança d'Hèrcules on relata la fabulosa força d'aquest heroi, extreta segurament d'una obra molt divulgada el segle xv, *Els dotze treballs d'Hèrcules*, del noble Enric de Villena.³²

El setè capítol conté una referència a la destrucció de Troia feta pels grecs, la llegenda de Bara³³ i la del suposat senyor del Pla d'Urgell, un personatge de

29. Vegeu Rodrigo JIMÉNEZ DE RADA (edició i traducció a cura de Juan Fernández Valverde), *Historia de los hechos de España*, Madrid, 1989, 62-63 i Pere TOMIC, *Històres e conquestes...*, 19.

30. Vegeu Miquel COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Català», dins *Estudis Romànics*, I, Barcelona, 1947-48, 4; Pere TOMIC, *Històres e conquestes...*, 20 i Rodrigo JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos...*, 67-68.

31. La creació del mite d'Hispan fou una invenció intencionada de Jiménez de Rada a fi de dotar d'una etnologia clàssica la potent monarquia espanyola del segle xiii. Aquesta estirp fou acceptada per Tomic, que seguí fidelment les narracions mítiques del Toledà, i va caure en el parany de mantenir la mateixa mitologia que havia donat suport a l'afany legitimista castellà. La intenció que guiava la creació mítica d'Hispan per l'arquebisbe, no era altra que proveir la dinastia espanyola d'un títol de noblesa que l'emparentàs amb la mitologia clàssica, tot seguint el model d'Enees i la fundació de Roma. Vegeu Robert TATE, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del s. xv*, Madrid, 1970, 15-18. Una faula que resultaria fecunda per a la construcció d'una «*veritable forme de conscience ethnique*» segons explicava J. SEZNEC, *La survivance des dieux antiques*, Londres, 1940, 22. Citat per TATE, *Ensayos sobre...*, 18.

32. Aquests treballs foren inspiració d'obres literàries del segle xv entre les quals podem citar el *Tirani* com a deutor d'algun dels seus capítols. Hom creia que aquest llibre d'Enric de Villena havia estat escrit originàriament en castellà atesa la seua nissaga i la manca d'una còpia catalana, que finalment s'ha localitzat. Vegeu Rolf EBERENZ, «La catalanitat «subjacent» de l'Arte Cisoría d'Enric de Villena», *Estudis de llengua i literatura catalanes xxxi. Miscel·lània Germà Colon*, 4, Barcelona, 1995, pp. 95-96.

33. Segons Miquel Coll, Tomic degué prendre aquesta llegenda d'una crònica franca que «mal interpretada el fa al·ludir a «un baró romà lo qual s'apellava per son nom Bara». Vegeu Miquel

nissaga grega anomenat el rei de Castell d'Àsens.³⁴ Aquesta llegenda és usada per Tomic per substanciar de base històrica el mot «bara» o «baara», un dels preceptes dels textos jurídics catalans medievals que s'aplicava als culpables d'alta traïció.³⁵ Aquest personatge va gaudir d'una certa fortuna historiogràfica posterior en ser recollida el 1588 per Francesc Calça a la seua obra *De Catalonia liber primus* i al seu epígon l'*Epítome de la Genealogia dels comtes de Barcelona* que precedeix l'edició de la compilació de les *Constitucions de Catalunya* i que, segons el propi Coll, sembla del mateix Francesc Calça.³⁶

Juntament amb la llegenda del comte Bara s'inclouen algunes de les fantasies històriques més criticades pel cronista Pere Miquel Carbonell el qual, tot irat, escrigué sobre les *Històries e conquestes «que s'aurien totes cremar e anichilar»*.³⁷ Aquestes faules pseudohistòriques, com són el sacrifici de les «set fembres públiques» al «Munt Públich», l'origen del topònim Lleida, la confusió del topònim Muda amb Girona, etc., recollides en altres cròniques medievals, es barregen amb d'altres extrems del legendari recollit pel cronista toledà.³⁸ Els capítols vuitè i novè serveixen a l'autor per introduir-nos en la història dels gots, procedents de l'illa d'Istància. És aquesta una de les escasses ocasions en què Tomic reproduïx directament la font, adaptació del text del Toledà. En aquest dos capítols podem afirmar rotundament que són una translació refosa quan no una còpia servil d'aquest text.³⁹

Aquests capítols fineixen el període amb un plany per la desaparició de la generació gòtica a causa de l'arrianisme,⁴⁰ a un membre de la qual, el comte Julià, se li atribueix la traïdoria que permeté l'entrada als «infidels». Així hom justificava el càstig exemplar que la justícia divina aplicava als heretges, encarnats

COLL, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda*, Barcelona, 1990, 43. Hem de considerar que si Tomic feia derivar d'aquest nom l'equivalent de traïdor, la morfologia devia haver-lo dut a formalitzar el plural d'acord amb la tradició lingüística i, tanmateix, Tomic quan flexiona el plural de Bara escriu «bares» i no «barans» o «berans», circumstància que il·lumina la posició de la vocal tònica d'aquest mot. Vegeu també Lluís Nicolau d'OLWER, *Mitologia barcelonina*, Barcelona, 1934, 11 i ss.

34. Les referències al rei de Castell d'Àsens s'han de valorar a la vista del topònim Casteldans, al Pla d'Urgell, territori pròxim i familiar al nostre cronista.

35. El mot «bare» és en realitat un germanisme sinònim de «traïdor». Segons Coromines, fóra possible que Tomic acceptés Bara com un nom propi esdevingut comú. Vegeu l'apartat *bare* a Joan COROMINES, «D'alguns germanismes típics del català», *Entre dos llenguatges*, Barcelona, 1977, 5-20.

36. Vegeu COLL, *Guifré el Pelós...*, 43-44.

37. Vegeu CARBONELL, *Cròniques d'Espanya...*, 178.

38. Les llegendes sobre la fundació mítica de les ciutats de Toledo i Segòvia no són pròpies de Tomic sinó que devien circular a bastament en territori català ja que altres cròniques, anteriors i posteriors, també se'n fan ressò, com el manuscrit esp. 13 de la Biblioteca Nacional de París, la *Crònica General* del rei Pere el Cerimoniós o el ms. esp. 11 de la Biblioteca Nacional de París conegut com *Flos Mundi*. Vegeu CORTADELLAS, «Llegendes historiogràfiques...», 73-142 i RIU RIU, «Les fonts...», 28-31.

39. Vegeu TOMIC, *Històries e conquestes...*, 24 i JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos...*, 71 i ss.

40. No és exclusiva de Tomic aquesta disposició textual, també l'arquebisbe toledà escriu un plany als gots al final dels capítols que tracten de les seues gestes i dels seus reis. Vegeu JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos...*, 150-153.

pels visigots arrians, sentència ja usada anteriorment en la crònica reial de Pere el Cerimoniós, encara que amb finalitat justificativa de les seues decisions venjatives.⁴¹

Les fonts de la conquesta cristiana

Els capítols desè i onzè, que tracten sobre els regnes de Castella i Portugal, segueixen la línia històrica marcada per Jiménez de Rada per als regnes d'Astúries i Portugal. La narració dels regnats de Navarra i Aragó parteixen d'una altra font, la *Crònica General* encomanada pel rei Pere el Cerimoniós.⁴² A la crònica, Tomic harmonitza tots dos textos, similars en el tractament dels reis i descendents de Navarra i Aragó, per confegir una única història, dotada de coherència, inclosa a l'extens capítol tretzè, que tancarà la sèrie dedicada als reis peninsulars. En aquest capítol observem una redacció molt esquemàtica en la part relativa als fets reals i uns trets literaris gairebé novel·lescós en el fabulós naixement i posterior entronització de Sanç Avarca. Cal reconèixer a Tomic l'habilitat en l'ús de les fonts utilitzades, tant de Jiménez de Rada com de la *Crònica General* per ordenar aquest capítol.⁴³

La narració ressegueix la genealogia dels reis compartits per navarresos i aragonesos, inspirada en la crònica de Jiménez de Rada, fins a la llegenda del naixement del rei Sanç Avarca.⁴⁴ Aquesta llegenda sembla que gaudi d'una gran difusió ja que la inclouen moltes cròniques medievals.⁴⁵ La faula s'estén amb l'explicació detallada de la història d'aquest rei, tot seguint la *Crònica General* del rei Pere el Cerimoniós, amb un recurs literari típic de Tomic: la presència de textos dialogats a fi de dotar els protagonistes d'un to de veracitat que no es desprèn d'altres cròniques.⁴⁶ Recull també el regnat dels seus descendents fins al primer rei d'Aragó, Ramir I. En historiar aquest període, el cronista confon dos personatges històrics, Sanç III de Castella i Sanç Ramírez —que confon amb Ramir I— a qui fa primer rei d'Aragó. La font usada en aquest regnat continua essent la crònica de Jiménez de Rada.⁴⁷

41. Tomic, en redactar aquest fragment, probablement pensava en la sentència, «nullum malum impunitum, nullumque bonum irremuneratum» extreta de Sant Agustí, *Enarrationes in Psalmos*, *Enarratio in Ps. 118, Sermo 23,3* (PL 37 col. 1567). Citada per HAUF, «Més sobre la intencionalitat...», 54.

42. Vegeu *Crònica General de Pere III el Cerimoniós, dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya* (transcripció, prefaci i notes per Amadeu-J. Soberanas Lleó), Barcelona, 1961, 27-28.

43. *Crònica General...*, 31-35 i JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos...*, 212-213

44. JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos...*, 212-213.

45. Vegeu CORTADELLA, «Llegendes historiogràfiques...», 73-141 per a la difusió i TOMIC, *Històries e conquestes...*, 30; *Crònica General...*, 45-46 i *Flos Mundi*, [foli 274r] per al contrast de les fonts.

46. *Crònica General*, 58-59.

47. Vegeu JIMÉNEZ DE RADA, *Historia de los hechos...*, 1035-1073.

Les fonts de l'època carolíngia

La influència de les llegendes de nissaga carolíngia en la historiografia catalana medieval és un fet evident que difícilment hom pot refutar. La repercussió d'aquestes llegendes la veiem reflectida en gran part de les cròniques catalanes de l'època medieval, des dels seus inicis fins ben traspassat el segle xv.⁴⁸ Aquest període, que ha servit tant per il·lustrar i generar el naixement polític de Catalunya com per proporcionar legitimitat històrica a les filiacions franca, gòtica o alemanya, —segons els interessos nobiliaris que es movien en cada període—, no podia ser desaproveitada pel cronista. Tomic fa, d'aquestes llegendes, un nucli important de la seua crònica històrica, a les quals dedica gairebé vint fulls dividits en deu capítols. Una xifra que demostra el valor que atorgava Tomic a la cronística legendària carolíngia en confegir les *Històries e conquestes*.

Les fonts en què es basa per redactar aquesta època són bàsicament dues: La crònica falsament atribuïda a l'arquebisbe Turpí de Reims, relativa a les conquestes pirenaïques dels mítics Carlemany i Rotlan acompanyats d'aquest personatge,⁴⁹ i les *Istòries dels reis de França les quals féu Philomena, secretari de Carles* en paraules de Tomic que al·ludeixen a les cròniques apòcrifes del monestir de Santa Maria de la Grassa, atribuïdes a un suposat secretari de Carlemany, conegudes amb el nom de pseudo Filomena.⁵⁰ El tema devia ser molt car al nostre autor ja que en aquests capítols desplega un afany fabulador que excel·leix en alguna bella llegenda com la conversió al cristianisme del rei got Xilderich a instàncies de la seua esposa Ermesén, suposada filla d'un rei alemany cristià,⁵¹ la fe en Déu del qual li és recompensada amb la tramesa d'una «legió» d'àngels que l'ajudaren a guanyar la batalla contra els seus enemics, victòria que significà el triomf de la fe, motiu pel qual tots els reis de França naixerien, des de llavors, amb una creu en l'espatlla dreta.

El capítol catorzè menciona la font legendària usada en la redacció d'aquest període, les *Istòries dels reis de França*, d'on extrau una fantàstica genealogia gòtica que comparteix amb d'altres cròniques gairebé coetànies.⁵² Tomic pren

48. Vegeu COLL ALENTORN, «La historiografia de Catalunya en el període primitiu», *Estudis Romànics*, III, Barcelona, 1951/52, 11-62.

49. Aquesta crònica es considera escrita cap a l'any 1140, la versió llatina de la qual va ser editada el segle passat. Vegeu F. CASTETS, *Turpini Historia Caroli Magni et Rotholandi*, Montpeller, 1880. N'hi ha traducció catalana a Martí de RIQUER, *Història de Carles Maynes e de Roilà*, Barcelona, 1969.

50. Vegeu l'edició en llatí d'aquesta crònica a *Gesta Karoli magni ad Carcassonam et Narbonam*, Schneegans, «Romanische Bibliothek», XV, Halle, 1898, I part, 39 i ss. Vegeu també la síntesi d'informació històrica d'aquesta crònica a COLL, *El «libre...»*, 485-524.

51. No deixa de sorprendre la forma en què Tomic disfressa l'origen germànic dels enemics de Xilderich per no fer contradir el parlament de l'esposa —filla d'un rei alemany cristià a la crònica— ja que d'altres manuscrits indiquen una procedència alemanya.

52. Segons Coll cal atribuir la invenció d'aquesta genealogia a «una fantasia forjada per algun català (o provençal), potser perquè servís d'encapçalament a la no menys fantàsica crònica atribuïda a Filomena, suposat secretari de Carlemany. I aventurem aquesta hipòtesi perquè Tomic, que coneixia aquesta darrera crònica i també la nostra genealogia, atribueix aquesta a l'imaginari Filomena. Les altres cròniques que inclouen aquesta genealogia són el ms. 152 de la Biblioteca

volada literària en l'explicació de la llegenda i ultrapassa el model emprat fins aquest moment per excel·lir en una faula de bella factura on la vivesa dels parlaments, el plantejament i el desenllaç mantenen una tensió i un tremp excel·lent. Res, però, ha de fer apartar-lo de l'objectiu final que intenta aconseguir en emprar aquest recurs estilístic, la pràctica del qual domina tan bé: la credibilitat de la seua història. La llegenda de la conversió a la fe catòlica de Clodoveu, el Xilderic de la nostra crònica, gràcies a la influència de sant Remigi, no és un fet que reculla Tomic aïlladament, sinó que apareix en una altra crònica medieval més antiga, el *Flos Mundi*.⁵³

El capítol següent el dedica a Mahomet i al rei Soma de Marroc.⁵⁴ La informació sobre el rei Soma és un ardit usat per Tomic per preparar els lectors al capítol següent, on explicarà l'entrada a Catalunya d'Otger Cataló acompanyat pels nou barons de la fama. Centrem-nos, però, en la brevíssima explicació de l'adveniment de Mahoma i la seua religió a Europa, a penes unes línies, que semblen justificadors de la coartada cristiana en la guerra contra l'enemic àrab que, com havien predicat anteriorment els mahometans, s'havia declarat santa. Alguns fragments del text, però, desvelen que Tomic, quan redactava, tenia a la mà o a la memòria un text molt més extens que recollia algunes gestes dels reis moros fetes en territori llenguadocià, font que hem reconegut a partir d'uns escassos mots dedicats al rei Soma i que trobem també en un text del *Libre de les nobleses*, provinent d'una altra crònica coneguda a casa nostra, el *Moissac*, de la qual hi havia, almenys, una còpia amb variants al monestir de Ripoll.⁵⁵

El capítol següent enceta la narració de la llegenda del príncep Otger Cataló i els nou barons de la fama.⁵⁶ La versió feta per Tomic d'aquesta llegenda mereix, segons Coll, un capítol a banda ja que constitueix la primera gran refosa de tots els elements relacionats amb la llegenda otgeriana, a més d'esdevenir el transmissor més important d'aquesta faula.⁵⁷ Aquest historiador remarca l'aportació, insòlita fins llavors, del llinatge d'Otger —que Tomic fa procedir de nissaga principesca alemanya—, així com d'altres trets significatius com per exemple, el nombre de combatents de l'exèrcit que entrà a Catalunya; el lloc per on va entrar —la vall d'Aran— o el camí que seguiren —la vall d'Àneu—; les batalles que tingueren amb els moros i la terra que conquistaren, Cerdanya, Capcir, Pallars. Fineix el relat amb la data de la mort d'Otger Cataló. Coll estableix el naixement d'aquesta llegenda entre l'any 1243, data en què fou redactada l'obra *De rebus Hispaniae* de Jiménez de Rada i l'any 1268, temps en què fou traduïda i difosa aquesta

Nacional de Catalunya i el ms. 487 de la mateixa biblioteca conegut com *El libre de les nobleses dels reis*. Vegeu Miquel COLL, «El «Libre de les nobleses dels reis»- *Historiografia*, Barcelona, 1991, 323-326.

53. Vegeu CORTADELLA, «Llegendes historiogràfiques...», 73-149.

54. Per a la llegenda sobre Mahoma i els seus epígons, vegeu *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, art. «Mahomet», publicat sota la direcció de dom F. Cabrol i dom H. Leclercq, París, 1931, 1183 i ss.

55. COLL, *El «Libre...»*, 325.

56. Vegeu COLL, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», *Estudis Romànics*, I, Barcelona, 1947/48, 22-28.

57. *Ibidem*, 22.

obra a Catalunya. Hem d'anotar que el manuscrit més antic i conegut que inclou aquesta llegenda data de l'any 1418.⁵⁸

El nucli embrionari d'aquesta llegenda, datada en el darrer terç del segle XIII, s'inspira en dues conteses: la batalla dels Camps Catalàunics, relacionada per Jiménez de Rada i algunes cròniques franques, i la batalla de Poitiers, coneguda a través del *Moissac* o d'algun altre cronicó aquità. Aquest nucli incipient degué evolucionar en dues branques ben diferents: la primera en una versió transmesa per Tomic, que ocupa tot el capítol quinzè de les *Històries e conquestes* i la segona en la narració continguda al manuscrit esp. 13 de la Biblioteca Nacional de París.⁵⁹ Un altre manuscrit, el conegut com *Libre de les nobleses dels reis*, atribuït a un desconegut Francesc, datat a la segona meitat del segle XV i servat a la Biblioteca Nacional de Catalunya, recull aquesta segona variant de la llegenda, la qual possiblement procedeix d'un manuscrit anterior atès que no menciona el nom d'Otger, ni els nou barons de la fama. La narració de Francesc s'inicia així: «*En l'any de nostre senyor Jesucrist DCCXXXII s'i devets saber que en la província de Gascunya ha hun castell que ha nom Cateló. E aquest castell era d'un cavaller molt noble, e ardit, e valent d'armes*».⁶⁰ L'esment del topònim Gascunya en oposició al Güiana de Tomic, per a Coll seria indicatiu de provenir d'una narració molt més antiga, escrita originàriament en llatí, cosa que facilitaria l'explicació de la discrepància en els topònims, perquè la perduda narració llatina «*devia dir Aquitània, que l'autor de la versió copiada al manuscrit de València traduí per? Gascunya?, nom més conegut a Catalunya, i el de determinada versió posterior traduí per Güiena, que és la derivació en llengua vulgar de la forma llatina Aquitana*».⁶¹ Aquesta circumstància i el fet de comptar amb una datació posterior a la narració de les *Històries e conquestes*, fa pensar en una versió més antiga a la desenvolupada pel nostre cronista.⁶² Segons Coll, l'Alt Berguedà fou el lloc de naixement de la llegenda d'Otger Cataló mentre que altres historiadors en discrepen.⁶³ Amb els manuscrits que posseïen els Pinós, als quals Tomic tenia accés, l'afany de servei a la casa que denota el cronista i l'habilitat extraordinàriament fabuladora

58. *Ibidem*, 38.

59. Aquesta llegenda era coneguda també amb lleugeres variants de forma a través del còdex ms. 6 de la Biblioteca de Catalunya, escrit entre 1433 i 1458 i a través de molts altres textos posteriors entre els quals hi ha el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, acabat devés 1478, i els manuscrits 2013 i 1609 de la Biblioteca Nacional de Madrid, copiats ambdós, en 1632 i 1637 respectivament, d'un manuscrit perdut de Jaume Ramon Vila de l'any 1600, tret al seu torn d'un antic manuscrit de Ripoll». Vegeu COLL, «La llegenda d'Otger...», 12.

60. *Libre de les nobleses dels reis*, ms. 487, Biblioteca de Catalunya, ff. [XIVv] i [XVr].

61. Vegeu COLL, «La llegenda d'Otger...», 10-11.

62. Per a la versió tomicana, vegeu TOMIC, *Històries e conquestes...*, 37-38.

63. COLL, «La llegenda d'Otger...», 42. Segons Eufemià Fort, la invenció d'aquesta llegenda cal atribuir-la a fra Mallol de Santes Creus, autor d'un text llatí anterior a 1428 on ja apareixen les llegendes dels nou barons de la fama, de Guillem Ramon de Montcada i de Galceran de Pinós i el recat de les cent donzelles. Vegeu Eufemià FORT i COGUL, *El llegendari de Santes Creus*, Barcelona, 1974, 19-22. Vegeu també ANTONI FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica», *Actes del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura catalanes, Frankfurt, 18-15 desembre 1994*, Barcelona, 1996, 209-210, on analitza la llegenda a la vista de la versió continguda en la *Crònica universal* de circa 1427.

de l'autor, resulta molt factible que la llegenda en estat d'embrió rebés l'impuls necessari de mà seua, perquè traspasés les fronteres del segle.

L'epopeia carolíngia, narrada des del capítol setzè fins al vint-i-tresè, és una versió inspirada en dues cròniques apòcrifes, conegudes com el pseudo Philomena i el pseudo Turpí. A partir d'aquestes històries la imaginació de Tomic pren volada i amb exageració evident, relata les gestes de Carlemany per Catalunya amb l'ajut impagable de dos personatges de fàbula: l'arquebisbe Turpí i el mític Rotlan.⁶⁴ La narració comença amb la notícia d'on obté la seua narració, les «*Istòries qui foren fetes per Philomena, secretari de l'emperador Carles Maynes. E foren fetes les dites Istòries per lo secretari dessus dit en l'any qui teniem de la incarnació set-cents noranta-cinç*».⁶⁵ Important informació que ajuda a datar el manuscrit del pseudo Philomena. Presa amb cautela aquesta dada, fóra possible rastrejar l'ús d'un manuscrit datat per a la seua font.

L'esquematització de la llegenda del pseudo Filomena serveix de canemàs a Tomic per entrar en un detallisme exagerat, farcit de dades i notícies d'un altre cicle francès a fi de donar més credibilitat i color a la seua narració. Dins d'aquest mateix capítol trobem la justificació del canvi de nom del Puig de Breces —atribuït pel pseudo Filomena a una cavalcada del duc de Normandia envers els monts de Gironda, on prengueren «*hòmens e fembres e infants*» els quals foren batejats per manament de Carlemany. Ran d'aquesta circumstància, l'arquebisbe Turpí «mudà» el nom conegut anteriorment com Montagut pel de Puig de Breces ja que els infants «*eren portats en breces allí*».⁶⁶

El contingut dels set capítols que comprenen el cicle carolíngi no són sinó un resum de la crònica del pseudo Filomena. Aquesta crònica apòcrifa gaudia d'una gran difusió a Catalunya, de la qual circulaven diverses versions, la llatina, l'occitana i la catalana. La traducció catalana la recull el *Libre de les nobleses*, el mateix còdex analitzat anteriorment en la llegenda d'Otger Cataló.⁶⁷ La confrontació d'ambdós textos confirma la font i ens forneix d'una dada significativa: una datació diferent del manuscrit. Aquesta divergència entre el text tomicà i la versió de l'escriptor Francesc confirmaria la sospita que Tomic manejava el text llatí d'aquesta crònica, circumstància que descartaria les traduccions catalanes o provençals, que mantenen la mateixa datació que Francesc, com a font de la crònica tomicana.⁶⁸ Açò il·luminaria una de les qüestions que se'ns presentaven més dubtoses de resoldre: la transcripció i adaptació de textos llatins a les *Històries*

64. Segons Cortadellas, «a finals del segle XIV ja existia una abundosa circulació de texts de temàtica pseudohistòrica afí a les antigues cançons de gesta». Vegeu CORTADELLAS, «Llegendes histogràfiques...», 325-326.

65. TOMIC, *Històries e conquestes...*, 39.

66. El recurs al canvi de nom de Montagut, la presa d'infants i dones i la posterior inclusió de l'episodi d'Aymerich de Narbona provenen de diferents cicles com el de Guillem, el de Carlemany o el pseudo Turpí, que Coll va analitzar al *Officium in festo sancti Caroli magni imperatoris et confessoris*, conservat a la Seu de Girona i exposat en una conferència que impartí a la mateixa ciutat l'any 1985. Vegeu Miquel COLL i ALENTORN, «La llegenda de Carlemany a Girona», *Legendari*, Barcelona, 1993, 153-172.

67. *El Libre de les nobleses...*, foli [XIVv].

68. Vegeu *Gesta Karoli...*, 39 i ss i COLL, *El Libre...*, 328.

e conquestes. Aquest aspecte confirma la capacitat de l'autor per a la comprensió de textos llatins, gens estranya d'altra banda, ja que aquesta data només manté la coherència si prenem de model la versió llatina del pseudo Filomena.⁶⁹

El capítol vint tracta del setge de Narbona i la batalla d'Arlet entre Carlemany i setze reis moros que acudiren per sostroure el setge de la ciutat, des de Marsella fins a Narbona, de la qual, Carlemany, acompanyat del papa, resultà vencedor.⁷⁰

El capítol 21 aporta la transformació, profunda, lírica i extensa, d'un text breu de la crònica de Santa Maria. Es tracta de la llegenda de conversió al cristianisme de la reina de Narbona acompanyada de cent donzelles. Una mutació on s'observen tots els trets característics que l'historiador utilitza per ordir el bastiment de la narració sobre el qual organitza els textos que segueix i fabula d'acord amb la seua forma d'operar. Dins d'aquest capítol, utilitzant el recurs literari del relat oral, Tomic maquina la trama amb l'estructura d'una narració tancada. Per obtenir credibilitat lectora, obvia aquelles parts de la font que li resulten banals o innecessàries per relatar-nos els detalls que propicien la comprensió i l'adhesió del lector a la protagonista del seu relat.⁷¹

Les fonts de l'època comtal

Aquest període, que abraça del capítol 24 fins al 35, tracta de l'època compresa entre els comtes Guifré i Guifré I el Pelós i el comte Ramon Berenguer IV i s'inspira directament en la *Crònica General de Pere III el Cerimoniós dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya*.⁷² Els capítols 24 i 25 entenen dels temps llegendaris de Guifré el Pelós. Les incorporacions i innovacions que es fan en les *Històries e conquestes* respecte del mite de Guifré el Pelós indiquen un coneixement pregon de la historiografia medieval atès que insisteix en algun aspecte particular com que el comte Salomó «*jamés aturà sinó en lo comdat de Serdanya*»⁷³ —realment fou comte de Cerdanya i no de Barcelona— informació que devia conèixer procedent de la lectura de documentació històrica de l'arxiu dels Pinós a Bagà.⁷⁴ Una simple lectura d'ambdós textos relatiu a l'episodi de la filla del comte de Flandes i futura esposa de Guifré el Pelós ens facilitarà la concordança entre ambdós textos.⁷⁵

69. *Ibidem*.

70. La fabulació dels setze reis sarraïns que acudiren en ajut del rei de Narbona pertany també al pseudo Filomena. Vegeu COLL, *Llegendari...*, 154.

71. Segons Cortadellas «el text del pseudo Turpí, inspirat en l'epopeia francesa, té una finalitat molt definida, la de fer intervenir els principals herois èpics francesos en la reconquesta d'Espanya i no serà fins a la meitat del segle XIV que les cròniques catalanes comencen «a recollir les llegendes nobiliàries que es refereixen a l'origen alemany o francès dels principals llinatges del país». Vegeu CORTADELLAS, «Llegendes historiogràfiques...», 317.

72. Vegeu *Crònica General...*, 75-155.

73. TOMIC, *Històries e conquestes...*, 52.

74. COLL, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda*, Sabadell, 1990, 35.

75. *Crònica General...*, 78-79 i TOMIC, *Històries e conquestes...*, 52-53.

Al marge d'aquesta «enorme» fidelitat a la font, cal destacar alguns trets diferenciadors. Tomic silencia, per exemple, la forma en què la mare coneix el fill però no s'oblida d'incloure la famosa frase relativa a la donació del comtat de Barcelona feta pel rei de França, «*e que d'aquí avant fos seu en fin franch alou*». ⁷⁶ Finalment, allà on la *Crònica General* manifesta un to visceralment antifrancès, ⁷⁷ Tomic corregeix aquesta visceralitat fins a transformar-la en acatament i posteriorment en independència. ⁷⁸ Anteriorment, quan tracta el cicle carolingi, Tomic excusa banalment les seues preferències franques: «*segons aquestes Istòries, que los catalans no són exits dels gots ni dels alans axí com alguns dien perquè buy, en aquest dia, la terra e les gents tenen lo nom que l'emperador Carles donà*». El lector avesat pot deduir que Tomic defensa que els habitants d'aquesta beneïda terra procedeixen dels francs, ergo aquesta raó delata la seua filia vers els francs. Una altra interpretació que podíem arriscar es basaria en un desig de diferenciar-se de l'origen dels castellans, que tant el Toledà com Tomic fan descendir dels gots, o d'allunyar les possibles referències a moros i jueus. ⁷⁹

El capítol 26 traça amb poques línies el temps del comte Mir, el 27, igualment breu, ho fa sobre el comte Xifré (Guifré), i el 28, del comte Borrell. Aquestes narracions són còpies fidels de la *Crònica General* i no cal fer-ne més esment. ⁸⁰ Resulta interessant, però, l'addició de dues llegendes més, la relativa al setge de Barcelona en què els «*moros (...) prengueren los caps de tots los cavallers que eren morts en la batalla e trameteren-los al comte amb un giny dins la ciutat*», ⁸¹ i la creació dels hòmens de paratge pel comte Borrell, llegenda àmpliament difosa, fins i tot literàriament. Amb aquest capítol s'inicien les famoses llistes de nobles

76. TOMIC, *Històries e conquestes...*, 53.

77. *Crònica General...*, 79.

78. Comproveu la fantàstica donació de Catalunya que inclou el *Sumari d'Espanya*, un manuscrit escorialenc, refosa del text tomicà, que aposta per una 'dependència política' envers els reis francs: «*Nós, Leonís, per la gràcia de Déu emperador de Alamanya, de Roma, e d'Espanya, e rey de França, done a tu, Ramon Berenguer, nebot meu, lo comdat de Barcelona e tot lo principat de Catalunya ab tota aquella juredicció que nós havem en lo dit comdat e principat e ab tota aquella senyoria que nós havem sobre tots los habitants de la terra, axí condats, vezcondats, baronies e cavalleries que en lo dit principat són. Emperò, aturam-nos-bi los postats, e que vós e los vostres siats tenguts venir a nostres Corts com nós e los nostres vos convocarem venir aquelles*. E fonch feta la dita donació en l'any DCCCXXV». La cursiva és nostra. Vegeu Berenguer de PUIGPARDINES, *Sumari d'Espanya*, edició a cura de Joan Iborra, Universitat de València, València, 2000, 88-89.

79. No serà fins a la meitat del segle XIV que les cròniques catalanes començaran a recollir les llegendes nobiliàries que es refereixen a l'origen alemany o francès dels principals llinatges del país. Vegeu CORTADELLAS, «*Les llegendes...*», 18.

80. *Crònica General...*, 85 i *Històries e conquestes...*, 54-55.

81. Aquesta faula no és pròpia de Tomic sinó que degué prendre-la d'alguna altra crònica com per exemple la *Crònica de sant Pere de les Puelles* o una altra anterior denominada *Cronica comunia* inserida dins el *Llibre Verd* de Barcelona i el *Llibre d'Usatges i Privilegis*. Vegeu Miquel COLL, *Historiografia*, Barcelona, 1991, 330. Bofarull apunta l'origen de la llegenda en una frase llatina de Gerónimo Paulo, «*Commities bis à Sarracenis captam Barchinonam receperunt*». Vegeu Pròsper BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1833, I, 167. La versió de Tomic introdueix una novetat que resulta plausible, segurament perquè coneixia la falsedat de la mort del comte Borrell en aquesta batalla de Matabous o Rovirans, que alguns cronistes atribuïen als àrabs. Vegeu COLL, *Historiografia...*, 102. Segons Bofarull, Borrell degué morir de mort natural, vegeu BOFARULL, *Los condes...*, 167-168.

i cavallers, molt reduïdes ací, les quals a partir d'ara seran una constant en la resta de la crònica.

Els capítols 29, 30, 31, 32 i 33 segueixen textualment la *Crònica General*, gairebé mot a mot. Així com aquesta darrera és deutora dels *Gesta Comitum*, en aquest cas de la seua versió catalana, les *Històries e conquestes* ho serà d'ambdues cròniques en presentar coincidències importants entre totes tres. En presentar unes similituds tan agudes amb les altres cròniques, no caldrà analitzar-les més a fons.

El capítol 33 facilita explícitament la procedència de la informació: «*E tota aquesta ordinació dessús dita trobarets en lo monestir dessús dit de nostra Dona de Mur. E encara en lo monestir de Geri en Pallàs*». Hem de ressenyar que aquesta és la primera i única vegada que indica la font usada en les genealogies, aquí les de Pallars i Mur,⁸² molt relacionades amb la casa dels Pinós. En la llegenda sobre la mort de Ramon Berenguer *Cap d'Estopa*, inclosa en aquest apartat, podem establir-hi les fonts bàsiques. El *Gesta Comitum*, en la versió primitiva, diuen així, «*dolo in loco qui uocatur Pertica, inter Gerundam et Sanctum Celidonium*», en la redacció definitiva afegeixen únicament el complement del nom *dez Ostor* al topònim *Pertica*. La versió catalana introdueix una interpretació als altres mots que deixa el topònim al seu lloc exacte: «*Una sabó aguaytà'l a la Pertxa de l'Estor, que és entre Gerona e Sant Celoni*».⁸³ La *Crònica General*, en fidel traducció del model llatí, diu així, «*anant lo dit comte per son camí, en un lloc que és apellat Pèrtica, situat entre Gerona i Sant Celoni*».⁸⁴ Sembla que ens trobem davant d'un evidentíssim error de transcripció, ja que Pèrtica i Partitu mantenen la mateixa estructura sil·làbica i resulta molt senzilla la confusió de la consonant <t> amb la consonant <c>. Més difícil ens sembla la confusió entre Sant Celoni i Hostalric a la qual ara mateix no trobem explicació.

Al període dedicat a Ramon Berenguer III, dóna compte en breus línies de la llegenda del bon comte de Barcelona i el deslliurament de l'emperadriu d'Alemanya, tanmateix, s'estalvia de narrar-la, per indicar que «*axí és recitat en les Istòries dels comtes dessús dits largament*». La llegenda de l'emperadriu d'Alemanya fou inclosa per Bernat Desclot a la seua *Crònica* al segle XIV, després hom no pot assenyalar cap nova redacció de la llegenda, tanmateix sí que apareix documentat un llibre intítulat *Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó* d'on, tant Jordi Rubió com Antoni Ferrando, fan derivar «*les versions de la prolífica literatura cronística catalana i aragonesa*».⁸⁵ Sobta que Pere Tomic, tan afeccionat

82. Vegeu una informació fragmentària sobre la crònica de Santa Maria de Mur a Jaime PASCUAL, «Principios, progresos y decadencia del Real Monasterio de San Vicente (hoy de nuestra Señora) de Gerri; prerogativas, y excelencias de sus Abades y Cabildo, y Catálogo de todos sus preladados», *Revista de Ciencias Históricas*, I, Barcelona, 1880, 54-61. Per a la crònica monàstica de Santa Maria de Mur, vegeu Luis de CUENCA Y DE PESSINO, *Historia de la Baronía y pabordado de Mur. Cronología de los condes de Pallars*, Barcelona, 1906, especialment, 13 i ss. Hem d'agrair pregonament a Manuel Riu la informació facilitada per a la consulta d'aquestes fonts.

83. *Gesta Comitum Barcinonensium* (editats i anotats per L. Barrau Dihigo i J. Massó Torrents), Barcelona, 1925, 129, 7, 36 i 129.

84. *Crònica General...*, 95-96

85. Vegeu Antoni FERRANDO, «Fortuna catalana...», 200 i Jordi RUBIÓ, «La llegenda de l'emperadriu d'Alemanya», *Estudis Universitaris Catalans*, XVII, 1932, Barcelona, 250-287.

a introduir faules, amb base històrica o sense, bandege una llegenda tan important, tot i fer-ne constància.⁸⁶ Contràriament sí que ens dóna a conèixer la participació de genovesos i pisans en l'expedició que emprèn Ramon Berenguer III per conquerir Mallorca, tot just per introduir la llegenda de la traïció genovesa així com la relació de nobles i cavallers que s'hi embarcaren.

El capítol 35 relata la unió del comtat de Barcelona i del regne d'Aragó pel matrimoni entre Ramon Berenguer IV i Peronella. L'encapçalament, on es parla de la mort del comte anterior i el nomenament del successor, és pres de la *Crònica General*, fins i tot la indicació de l'expedició a Almeria a partir de la qual inclou una llarguíssima llista dels nobles que hi participaren. Brevíssimament narra la llegenda del noble Galceran de Pinós i el rescat de les cent donzelles que Tomic coneixia de primera mà.⁸⁷ Enmig d'aquests actes valerosos, de les llarguíssimes llistes i fets nobiliaris, ens trobem de sobte amb la llegenda del senescal Guillem Ramon de Montcada,⁸⁸ la resolució favorable de la qual culminaria amb la unió de tots dos territoris sota un sol rei i el perdó concedit pel papa al senescal i als altres barons acompanyants, amb la condició d'erigir «a honor e reverència de la sancta creu, hun monestir de monges blancs de sant Bernat».⁸⁹ Intercalada al bell mig d'aquesta llegenda apareix, copiada de la *Crònica General*, l'expedició contra Provença.

Les fonts sobre els reis de la Corona d'Aragó

Aquest cicle històric, que s'inicia amb el regnat del rei Alfons el Cast i acaba amb el d'Alfons el Magnànim, conté un total de dotze capítols, un per cada rei

86. Llegenda que contenen també el ms. esp. 11, conegut com *Flos Mundi*, de la Biblioteca Nacional de París i el ms. 17711, anomenat *Crònica anònima (circa 1427)*, de la Biblioteca Nacional de Madrid. Vegeu CORTADELLAS, «Llegendes historiogràfiques...», 99-107. La versió més completa i literària d'aquest text dins PUIGPARDINES, *Sumari...*, 96-100.

87. Vegeu Xavier PEDRALS, «Pere Tomic, Historiografia i política entre el món medieval i l'humanisme», *L'Avenç* 165, 1992, 25-27 i Martí de RIQUER, *La leyenda de Galcerán de Pinós y el rescate de las cien donzellas*, Barcelona, 1944.

88. En contra de l'opinió de Coll, pensem que la versió de Tomic no és deutora de Desclot ja que, a la vista de la resta de la crònica i del tractament que fa Tomic de les llegendes, haguérem trobat més d'una frase coincident i no és aquest el cas, tret de la localització a Lleida de la trobada entre el comte de Barcelona i Guillem Ramon de Montcada. Sobre el coneixement de l'obra de Desclot, ara podem parlar amb propietat que la coneixia i força bé, fins al punt d'adaptar-la per alguns capítols de la seua crònica. Més aviat ens inclinem a pensar que la versió tomicana té molt a veure amb la versió de Bernat Mallol amb la qual presenta multitud de coincidències, confluència que ens fa pensar que totes dues devien mantenir un punt de contacte amb alguna versió romancejada o llatina d'aquesta llegenda. Vegeu Miquel COU, *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada*, Barcelona, 1958, 120-131.

89. Resulta evident la intenció expiatòria manifestada per Tomic, ja que la donació era real i vertadera, essent els Montcada els més importants protectors d'aquest monestir d'ençà de la seua fundació el 1151, gràcies a la donació que Guillem Ramon i els seus fills feren al convent cistercenc de la Selva, del lloc de Valldaura. Vegeu Josefa MUTGE VIVES, «Relaciones entre Alfonso II y el monasterio de Santas Creus», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, Barcelona, 1962, 236-237.

que historia. La distribució per regnats que hem resseguit s'ajusta, en aquest cas, al tall històric que observa Tomic en la seua obra, en distingir allò que eren els comtes de Barcelona i els seus fets, del temps que contempla dedicat als reis de la Corona d'Aragó, on el protagonisme pertany a una monarquia que abraça diversos regnes.

Al capítol 36, que historia l'època d'Alfons el Cast, s'insereix la data la redacció de les *Històries e conquestes* que l'autor estableix durant el regnat d'Alfons el Magnànim.⁹⁰ La font per a la redacció d'aquesta fase continua essent la *Crònica General*. El text incorpora la conversió al cristianisme d'un rey moro apel·lat Antensa de qui fa descendir el llinatge d'Entença de Prades.⁹¹

Al capítol 37 es narra l'engendrament de Jaume I, basat en tres fonts diferents, el principi de la narració, extret de la *Crònica General*, el nucli central de l'engendrament del rei Jaume I, inferit de la *Crònica* de Desclot i d'un petit fragment de la *Crònica* de Ramon Muntaner. Aquesta diversitat de fonts convergeixen en un sol text unívoc, dotat de coherència i cohesió, amb l'aplicació del discurs directe, recurs literari que l'escriptor acostuma a utilitzar quan adapta fonts llegendàries. Continua la crònica el relat del rei Pere el Catòlic amb la relació de nobles que l'acompanyaren a visitar els santuaris de Roma. Aquí s'intercala la llegenda de la coronació d'aquest rei pel papa Innocenci II.⁹² Aquesta llegenda, el rastre de la qual no hem localitzat abans de Tomic, es podia deure a la impressió que causà entre els habitants de la Corona d'Aragó, la coronació d'aquest rei pel papa de Roma, ja que, mai més, cap monarca català repetí la gesta.⁹³

El capítol 38, relatiu al rei Jaume I, és curiosament ben curt en relació a d'altres regnats. Les fonts usades per a la narració d'aquesta etapa són dues: la *Crònica General* per a l'encapçalament,⁹⁴ i la *Crònica* de Desclot, de la qual hem detec-

90. TOMIC, *Històries e conquestes...*, 74. «Perquè us vull recitar los fets que isqueren, d'ells abdosos e descendents, fins al rey Alfonso qui huy regna».

91. Vegeu *Crònica General...*, 105-109 i TOMIC, *Històries e conquestes...*, 76. Per a la genealogia dels Entença, vegeu A. RUBIÓ i LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català* (1301-1409), Barcelona, 1947, 1.

92. Un document romà, l'acta del papa Honori III, Còdex de la Mercè; manuscrits del P. Ribera, copiat del *Llibre verd* del Capítol de Girona, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, relata detalladament la coronació de Pere I el Catòlic a Roma. Vegeu E. BAGUÉ; J. CABESTANY i Percy E. SCHRAMM, *Els primers comtes-reis*, Barcelona, 1985, 148-149. Existeix també una relació dels fets als registres vaticans, segons la qual la cerimònia se celebrà d'acord amb les normes habituals, document que va ser publicat per D. MANSILLA, *La documentación pontificia hasta Inocencio III (965-1216)*, Roma 1955, 339-341. Citat per H. PALACIOS, vegeu HORACIO PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón 1204-1410. Aportación al estudio de las estructuras medievales*, València, 1975, 21-24.

93. Cortadellas afirma que aquesta llegenda apareix per primera vegada a la crònica de Pere Tomic, desenvolupada després més extensament al *Llibre de les nobleses dels reys* de Francesc. Segons aquesta autora, el ressò que produí aquesta coronació degué «propiciar la formació de la llegenda però, probablement, un terme mal entès ajudà a conformar-la perquè, 'corona de pa' seria, segons el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, un tipus de corona closa en forma de capell. L'oblit de la veritable significació del terme hauria portat a cercar una explicació plausible». Vegeu CORTADELLAS, «Llegendes historiogràfiques...», 426-427.

94. *Crònica General...*, 117 i ss.

tat la coincidència de diversos noms en les llistes de nobles que participaren en la conquesta de Mallorca.⁹⁵

Muntaner i Desclot forneixen de fonts el capítol 39 destinat al regnat de Pere el Gran, en aquest cas la coincidència ve a ser tanta que no paga la pena fer la transcripció dels fragments copiats. Tomic, però, s'entesta a assabentar-nos que la redacció d'aquest regnat s'ha fet «en la manera que per En Muntaner és stat recitat en les sues Istòries». El contrast evidencia l'error del cronista que continua inspirant-se en la *Crònica* de Desclot.⁹⁶ En aquest capítol s'inicien les narracions bèl·liques relatives a les expedicions mediterrànies, sobretot pel que fa a les Vespres Sicilianes i l'expedició a Còrsega, que seran una constant del nostre cronista fins al punt de mantenir tot un capítol només per donar compte d'aquestes expedicions.⁹⁷ La inclusió de la llegenda de les mosques de sant Narcís confirma el to novel·lesc d'aquest capítol.⁹⁸ No falten les llargues llistes de nobles, les «notes de societat», en feliç expressió de l'Albert Hauf, que participaren en les batalles de Sicília i les informacions relatives als parentescs de societat entre la noblesa de la Corona d'Aragó que, des d'aquest moment, s'allarguen fins a Mallorca, Aragó i el Regne de València.

El capítol següent, que dedica al regnat d'Alfons el Franc, se'ns ha quedat orfe de fonts, potser perquè és un capítol molt breu, potser perquè la major part del contingut respon a una llista dels nobles que participaren en la campanya de l'illa de Mallorca contra l'oncle del monarca, Jaume II de Mallorca, a més d'incloure la famosa cita de Dant relativa al rei Alfons: «*Diu Dant en lo seu libre que, si aquest hagués viscut, fóra com son pare e millor; que Dant lo haguera per millor rey que fos en lo món en aquell temps.*»⁹⁹ Les batalles bèl·liques amb el vescomte de Cardona i les inevitables notes nobiliàries componen el gruix d'aquest apartat.

El capítol 41 correspon al regnat de Jaume II el Just, per a la redacció del qual l'única font consultada fou la *Crònica* de Ramon Muntaner.¹⁰⁰ Trobem una

95. Bernat DESCLOT, *Crònica*, dins SOLDEVILA, *Les quatre...*, 427 i 438.

96. El relat ve a ser un resum de la *Crònica* de Desclot i no de la falla de Muntaner, atès que comet el mateix error que aquest cronista en datar la mort de Ramon Guillem d'Òdena posteriorment a la data en què hom coneix que ja era mort. Hi ha la possibilitat, tanmateix, que el manuscrit consultat per Tomic fos el ms. 152 de la Biblioteca Nacional de Catalunya, còdex que conté la *Crònica* de Desclot amb una interpolació de Muntaner. Vegeu COLL, *El «Libre de...», 314-346* i JORDI RUBIÓ i BALAGUER, «Algunes interpolacions en els manuscrits de la *Crònica* d'En Desclot», *Història i historiografia*, 193-255.

97. Una anàlisi global de les Vespres Sicilianes, el paper del rei Pere el Gran i de l'emperador bizantí a Steven RUNCIMAN, *Vísperas sicilianas. Una historia del mundo mediterráneo a finales del siglo XIII*, Madrid, 1979, 225-237 i 285-290. Vegeu també Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II, Barcelona, 1998.

98. Sobre l'origen d'aquesta llegenda, vegeu CORTADELLAS, «Llegendes historiogràfiques...», 335-340. Aquesta autora recorda un text de Cassiodor (c. 490-c. 580) que descriu el setge de la ciutat de Nisibis, caiguda en mans dels perses el 363, del qual es derivarien totes les versions posteriors ja que era un autor conegut i divulgat a Catalunya «des de dates molt primerenques».

99. Extret dels versos 116/118 del cant VII del Purgatori. La cita original diu així: «...lo giovanetto che retro a lui siede,/ ben andava il valor di vaso en vaso/ che non si puote dir de altre rede/ Vegeu Dant ALIGHIERI, *Divina comèdia*, Barcelona, 1977, III, pp. 90-91.

100. Vegeu Ramon MUNTANER, *Crònica*, dins SOLDEVILA, *Les quatre...*, 824-826. Vegeu també Jesús MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, Barcelona, 1963, 113-116.

breu referència a la fundació del monestir de Pedralbes per la darrera esposa d'aquest rei, Elisenda o Elicsén de Montcada, de la qual el cronista explica que «*aquí la dita reyna féu sancta vida*». La reina, contràriament a l'afirmació de Tomic, no ingressà mai a la comunitat religiosa, sinó que es féu construir un palau a les seues vores que li permetia d'assistir als actes religiosos externs a la clausura.¹⁰¹ La resta del contingut del capítol el conformen les llistes de nobles que acompanyaren el rei a Roma, les quals no es troben al Muntaner, i les notes de relació social dedicades als nobles.

A partir de la narració del regnat d'Alfons el Benigne, tema tractat al següent capítol, i fins a l'acabament de la crònica, es perd el rastre de les diferents fonts d'informació de què se serveix Tomic per redactar el període que abraça des del regnat d'aquest monarca fins al d'Alfons el Magnànim. En alguns casos apareixen alguns fragments escadussers de la crònica reial de Pere el Cerimoniós, com veurem posteriorment. Les diferents campanyes de Sardenya i Sicília foren, amb un alt grau de possibilitat, redactades amb la informació que podia proporcionar-li son pare, que fou batlle de Bagà i procurador de les baronies de Pinós, Mataplana i la Portella, el pare del qual, Bartomeu d'Alboquers, gaudí de la confiança de Galceran V de Pinós i l'acompanyà com a escuder a Sicília en l'expedició que realitzà el rei Pere el Cerimoniós per pacificar l'illa.¹⁰²

La dificultat en el reconeixement de les fonts utilitzades en la redacció del capítol 42 que tracta del breu regnat d'Alfons el Benigne, fan pensar en un canvi en la procedència de la informació o en l'ús d'altres textos històrics o historiogràfics que no apareixen explícits a la crònica. Quan el cronista narra els preparatius de l'expedició de Sardenya, assumpte que ocupa el segon lloc en l'ordre textual i el primer pel que fa a l'extensió, quantifica el nombre de vaixells —*e les fustes eren entre naus, galeres e altres fustes en nombre de cent cinquanta, en què havia sexanta galeres entre grosses e sotils*— que hi participaren en la campanya. La *Crònica* reial de Pere el Cerimoniós facilita, d'altra banda, la xifra de «*tres-centes veles e pus*»,¹⁰³ mentre que Muntaner escriurà que: «*féu boscar seixanta galees e molts llenys armats, e noliejà molts llenys e tarides*».¹⁰⁴ Existeix en totes aquestes xifres una disparitat de criteri que fa preguntar-nos sobre el nombre exacte de l'estol que acompanyà l'infant. Per a Ferran Soldevila, que aporta informacions de Zurita i Miret i Sanç, les xifres que facilita el rei Pere són les que accepten els historiadors,¹⁰⁵ cosa que permet de descartar l'ús tant d'aquesta font, que dobla la xifra de Tomic, com la *Crònica* de Muntaner, que no subministra la xifra concreta de naus que hi participaren. Hem de concloure, doncs, que Tomic bevia en uns altres textos inconneguts nostres o bé acceptar que l'historiador canviava les dades al seu gust. Les notes relatives al repartiment de l'illa, als regidors i les donacions fetes pel sobirà fan pensar en un resum de la crònica de Pere

101. Vegeu MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II...*, 262.

102. Vegeu SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós...*, I, 154-156.

103. *Crònica de Pere el Cerimoniós*, dins SOLDEVILA, *Les quatre...*, 1010.

104. *Ibidem*, 910.

105. *Ibidem*, 1164.

el Cerimoniós. Més difícil ens resulta de precisar el lloc d'on extrau Tomic la revelació per narrar-nos la freda acollida que dispensà el monarca Jaume II el Just al seu fill primogènit i vencedor de Sardenya en la seua arribada a Barcelona. Segons Martínez Ferrando, aquesta anècdota *«fou inspirada sens dubte pel fervor patriòtic racial catalanesc que es respirava en l'ambient de la cort reial durant aquest període»*.¹⁰⁶ Cal assenyalar per la nostra banda que la disposició en diàlegs dels parlaments del rei i de l'infant, contrastat el *modus operandi* que Tomic aplica a les llegendes, ens fa pensar en la refosa d'alguna contalla que devia circular pels ambients nobiliaris o cortesans del segle xv.

El capítol 43, que tracta del regnat del rei Pere el Cerimoniós, és el més extens dedicat a l'època medieval catalana i presenta uns trets significativament similars al precedent. L'encapçalament de la narració manté la forma habitual, és a dir, en primer lloc la mort de l'anterior rei, la successió del sobirà objecte de la crònica, els casaments del rei En Pere i els fills que tingué, etc. Posteriorment se situa la campanya de Sardenya, la guerra amb Castella, l'afer de Bernat de Claquí, el famós comentari sobre la crueltat del rei Pere anomenat «segon Neró», i les relacions nobiliàries.¹⁰⁷ Un primer indicatiu de font informativa ve determinat per la narració dels fets, coneguts probablement a través de l'entorn familiar dels Pinós o tal vegada de la pròpia família paterna, ja que el seu avi morí a resultes de les ferides rebudes en l'ofensiva catalana, juntament amb un membre important dels Pinós. La resta de la campanya de Sardenya sembla evident que l'extrau de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, ja que aquesta expedició és relatada aquí molt extensament i prolixa amb detalls que omet Tomic a l'hora de emmotllar la redacció.¹⁰⁸ Observem en aquesta part una influència decisiva del capítol cinquè d'aquesta crònica a l'hora d'ordenar les dades i els fets de la campanya reial a Sardenya, expedició que barreja amb les dues operacions anteriors en què no hi hagué presència reial. Sobre la redacció del període dedicat a l'anomenada «guerra dels dos Peres», que segueix en la redacció, podem afirmar amb certes reserves que, amb un alt grau de possibilitats, una gran part de la redacció és influïda pel text històric del monarca català que tracta sobre aquest tema al capítol sisè de la seua crònica.¹⁰⁹

A la vista de la redacció d'aquest text historiogràfic, no deixa de sorprendre la manca d'informació sobre alguns períodes ben pròxims al cronista, com el del breu regnat de Joan I inclòs al capítol 44, com el consagrat als Trastàmara que tractarem més endavant. La informació successòria, els casaments i l'allistament

106. Sobta que aquest autor tan erudit mencione com a primera font de la llegenda l'obra de Gabriel Turell *Recort* ja que aquesta és una refosa de les *Històries e conquestes* de Tomic. Vegeu MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II...*, 319.

107. Malgrat l'expandiment d'aquesta denominació, Tomic no és el primer d'usar aquest apel·latiu per referir-se a un personatge especialment cruel, al foli [20r] de la *Crònica dels reis de Sicília*, datada el «xxx de janer de l'any 1313», en referir-se al papa Bonifaci es fa una menció del tenor següent: «De cert aquest és *Neró, molt cruel*, qui los apòstols de Déus occís de, en mort de la mare, cruelment se escalfia».

108. *Crònica de Pere el Cerimoniós*, dins SOLDEVILA, *Les quatre...*, 1000-1158.

109. *Ibidem*, 1123-1158.

de les unions, desfetes i relacions entre l'estament nobiliari, que donen caràcter a aquesta crònica, forneixen el capítol.

El capítol 45 comprèn el regnat del rei Martí I l'Humà i el del seu fill, Martí I el Jove, rei de Sicília, fins a la seua prematura mort. Tot el capítol és dedicat a la campanya de Sicília que protagonitzaren tant Martí l'Humà, durant l'època d'infant, com el seu fill. Aquesta etapa històrica de la Corona d'Aragó exerceix un estrany influx sobre el redactor de la crònica, ja que bandeja tots els esdeveniments ocorreguts al territori peninsular de la monarquia per centrar-se quasi exclusivament en les dificultats, pactes i enfrontaments armats amb Sicília i Sardenya. Uns problemes que Manuel Riu qualifica d'«obsessius».¹¹⁰ Dues parts hem d'analitzar d'aquest temps, la primera és el coneixement minuciós, gairebé detallista, en la descripció de les accions bèl·liques tant de l'infant Martí com del rei Martí el Jove, que contrasten vivament amb la resta del relat, on s'hi endevina una redacció apressada i resumida de la possible documentació que manejava.

Hem de valorar degudament el fet que l'autor coneixia amb pèls i senyals i de primera mà la data en què salparen els estols envers Sicília, Sardenya o Catalunya, el nombre de navilis i soldats, així com les extraordinàriament llargues llistes dels nobles que participaren en la campanya, que ens presenta en la crònica separades per llocs de procedència i dignitat, és a dir, primerament els més nobles, després els catalans, més avant els valencians i aragonesos i finalment els nobles sicilians i catalans «qui eren poblats en Sicília». Fixem-nos ara en aquest breu fragment per copsar aquest coneixement precís dels fets que explicàvem adés: *«e lo bon rey pres lo bacinet e mès-lo's al cap e cridà e dix al qui portava la sua bandera, lo qual havia nom mossèn Segur de Perapertusa, que començàs a ferir. E aquell cavaller, no oblidant-li los sperons, començà a ferir e tota la cavalleria a seguir, en tant que los sarts començaren a girar les spatles e començaren a fugir [e girar les spatles] com a vençuts, e lo rey ab ses gentes encalçant, de què moriren dels dits sarts entre la batalla e lo encalç bé sis o set milia persones»*.¹¹¹ Ací el cronista delata que la seua indagació prové d'una documentació pròxima, oral i escrita, la primera obtinguda possiblement a través de la narració personal de son pare o d'algun parent resident a l'illa, que trobem en la relació de cavallers embarcats cap a Sardenya i també de la consulta de certa informació documental, com sembla indicar l'autor en relacionar els nobles que hi participaren: *«e alguns altres que los noms no són scrits»*, si acceptem que en aquest «scrits» Tomic es refereix al document consultat i no la seua crònica. Tanmateix, hem de prendre aquesta dada amb tota la cautela a l'hora d'admetre-la com una prova que justifique el maneig de documentació oficial on eren anotats els integrants d'aquestes llistes de nobles i cavallers.

Altres fonts orals fidedignes que informaren del relat d'aquests fets podien haver estat la presència d'un membre important de la família Pinós en aquell combat, la narració meticulosa del qual podia conèixer la família de l'historiador —no hem d'allunyar-nos del fet que els Tomic ocupaven un càrrec de confiança

110. Riu, «Les fonts...», 31.

111. TOMIC, *Històries e conquestes...*, 124

dels Pinós—, així com l'existència d'un parent de l'escriptor, Francí Tomic, establert a Sicília,¹¹² episodis que podien circular en l'ambient reduït i muntanyenc de Bagà, potser és a causa d'aquesta circumstància que manca el recurs a d'altres fonts historiogràfiques per a la redacció d'aquest capítol.

El capítol 46, dedicat al Compromís de Casp i al regnat de Ferran d'Antequera, no conté un tema únic sinó que és una suma de continguts curts que faciliten informació puntual sobre diversos aspectes del rei Ferran, dels diversos estaments, de la coronació, de les sessions de corts i de la relació de nobles que hi assistiren. El tema principal del capítol l'absorbeix el cisma de l'Església i la seua fi. Tanquen la redacció les ineludibles relacions de «parentiu noble». L'excessiva brevetat de la informació històrica exposada representa una dificultat a l'hora d'esbrinar els punts d'informació que propiciaren la redacció d'aquest capítol. L'inici ve a ser una mena de resum, un *status questione* de la situació creada pel rei Martí en no designar un successor a la Corona i el pacte de convocatòria de Corts als tres regnes perquè determinassen que fos nomenat rei «aquell qui per justícia e per dret se pertanguessen».¹¹³ Acabats els allistaments de nobles típics de la crònica, narra algun dels petits fets quotidians del rei Ferran, és a dir, actes de protocol, la informació dels quals no devia exigir-li gaire esforç si acudia als nombrosos membres i parents de la família Pinós que esmenta.

En el brevíssim capítol final, només un full de la crònica, tan sols inclou l'acte de nomenament dels tres consellers que havien de regir la Corona d'Aragó durant la minoria d'edat d'Alfons el Magnànim, a més d'una detallada explicació dels actes del rei en entrar al palau reial de Barcelona per jurar els furs. Acaba la crònica de les *Històries e conquestes* de Pere Tomic amb l'escadussera menció a les Corts de Molins de Rei i la coneguda i inquietant frase final: «e que'l suplicassen».¹¹⁴

Conclusions

Les *Històries e conquestes* mantenen una estructura textual molt similar a les cròniques universals, de les quals posseïm diversos exemples com el *Flos Mundi* o la molt coneguda *De rebus Hispaniae* de l'arquebisbe toledà Jiménez de Rada. Hem pogut constatar que el cronista posseïa un coneixement important de la tradició historiogràfica anterior escrita en català, occità o llatí, pel que fa a l'ús

112. VEGET PEDRALS, *La història...*, 21; SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós...*, 476 i RIU, «Les fonts...», 31.

113. TOMIC, *Històries e conquestes...*, 127.

114. PUIGPARDINES, *Sumari d'Espanya...*, 152, clou el capítol amb una breu redacció que provoca la impressió de l'existència d'un còdex de Tomic anterior als que ens han pervingut. Per a una millor comprensió, facilitem el fragment afegit a la redacció tomicana: «volgués tornar a lloch dita ordinació, e que y volgués metre en la sua casa e cort dels catalans, los quals los reys passats d'Aragó no ls se oblidaven. E après de moltes congoxes, ell se féu axí, que'l rey don Alfonso los complagué». L'historiador Felipe Benicio Navarro ha volgut veure en aquesta continuació l'existència d'un còdex que finís el capítol. Vegeu Felipe Benicio NAVARRO, «La crònica de Berenguer de Puigpardines», *Revista de Ciencias Históricas*, II, Barcelona, 1881, 326-379.

de les cròniques del pseudo Turpí i de les gestes de Carlemany relatades pel pseudo Filomena. La inclusió d'alguns passatges d'aquest textos a la seua crònica palesen la difusió del cicle carolingi entre els historiadors catalans del segle xv.

La inclusió i desenvolupament de les llegendes sobre els mites del naixement nacional de Catalunya són emprades en benefici de l'aristocràcia, sobretot d'una estirp concreta: els Pinós. Alguns historiadors atribueixen a Tomic la recreació i difusió, almenys, de la llegenda dels nou barons de la fama i la distribució de Catalunya en novenes. Aquestes faules fundacionals prenen en les *Històries e conquestes* una presència històrica incardinada en un relat que ballesta entre la informació acumulativa procedent d'altres cròniques i la manipulació, descarada o subtil, d'aquestes narracions, producte d'una intencionalitat política evident que el mateix autor no s'amaga de proclamar a favor dels Pinós. La legitimació històrica que emana d'aquests mites, protagonitzats pels membres més destacats de la noblesa, representava un element afavoridor de l'estament aristocràtic en temps de fractura social.

La narració dels regnats dels monarques *post-unionem* es funda en les quatre grans cròniques, textos bàsics de la historiografia catalana medieval, a més de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* i l'ús de documentació, oral i escrita, usada per a la confecció dels darrers tres capítols, és a dir, els regnats de Martí l'Humà, Ferran I i el seu fill Alfons el Magnànim.

La redacció de les *Històries i conquestes* manté un to coherent amb la finalitat perquè foren escrites, on la introducció dels capítols corresponents al *Gènesi*, la conquesta carolíngia, els capítols dedicats a Castella, Navarra, Portugal o Aragó —regnats que segueixen la crònica escrita per Jiménez de Rada— no són més que informacions necessàries per bastir el seu document històric en favor d'una classe social en procés de decadència: l'aristocràcia catalana. Les *Històries e conquestes* es mostren més concretament com un efectiu element de propaganda i difusió de la família dels Pinós per a l'ensalçament i lloança dels quals fou escrita aquesta crònica.

Entenem que les *Històries e conquestes* de Tomic s'inscriuen en part dins aquella tradició medieval informativa heretada dels antics crònics, aprofitats per Tomic a fi de recordar la influència de la noblesa sobre les accions de la corona.

Una nova cultura emergeix i es fa present a través de l'actitud i del canvi de mentalitats. Advertim aquesta influència ideològica, que impregna el segle xv, sobre les *Històries e conquestes*, on ciutadans i burgesos prenen iniciatives i plantegen una visió distinta de la medieval al bell mig de la pugna existent entre els diversos estaments socials. Aquesta percepció més «moderna» del temps històric, per dir-ho així, la ressenya el cronista en presentar els ciutadans de Barcelona com actors que participen fins i tot en actes militars i els governants han de reconèixer-los el dret que tenen de mantenir un plànol d'igualtat amb la resta d'estaments.

Per primera vegada un text historiogràfic català no es troba subordinat als interessos concrets de la dinastia regnant sinó que esdevé instrument de propagació dels ideals de la noblesa. La intencionalitat d'aquesta crònica, doncs, rau en la consideració de l'aristocràcia catalana com l'element crucial i necessari en la presa

de decisions de la Monarquia. Podem, doncs, considerar aquest canvi de protagonisme com una resposta als intents absolutistes de la Corona, així com relacionar aquesta important modificació dels plantejaments historiogràfics medievals amb el canvi de dinastia a la Corona d'Aragó, que provocà el bandejament del casal de Barcelona i la introducció de la nissaga castellana dels Trastàmara.